

POLISEMIA TERMENILOR SPECIALIZAȚI CA DINAMICĂ SEMANTICĂ

MONICA-MIHAELA RIZEA
Facultatea de Litere
Universitatea din București
monica_rizea21@yahoo.com

0. În studii recente¹ se distinge între o **terminologie internă**² (T_1), înțeleasă ca *disciplină care se ocupă de comunicarea specializată, realizată fără echivoc într-un anumit domeniu științific, tehnic, profesional*, al cărei *obiectiv principal* este adoptarea și impunerea unor concepte științifice, (ceea ce-i conferă un caracter conceptual, sistematic sau cognitiv), deci o terminologie a *specialiștilor*³ și o **terminologie externă**⁴ (T_2), dezvoltată în ultimele decenii, de interes mai larg pentru nespecialiști (sau specialiști în alte domenii - lingviști). **Terminologia externă** a luat naștere ca urmare a fenomenului (remarcat în toate limbile) care constă în „mișcarea lexicului specializat (LS) spre limba comună (implicit lexicul comun (LC)) și care se manifestă datorită interesului larg al vorbitorilor pentru LS în societățile moderne, „societați ale cunoașterii” (*sociétés du savoir*)⁵, ceea ce determină „democratizarea” sau „socializarea”⁶ cunoașterii sau „laicizarea”⁷ științelor.

1. **Polisemia** ajunge să fie interpretată diferit, în funcție de accepțiunile atribuite **termenului**. La nivelul T_1 , unde avem în vedere **termenul-etichetă**⁸, sau **termenul-concept**,⁹ cercetările recente au demonstrat dezvoltarea unei **polisemii interne**¹⁰, **denotative**, sau **conceptual-semantice**¹¹, (contrazicându-se astfel postulatul wüsterian potrivit căruia termenul este monosemantic și monoconceptual), ca urmare a impunerii unor noi sensuri, odată cu evoluția conceptelor, a teoriilor științifice. **Polisemia internă** se manifestă așadar, *când un termen dezvoltă mai multe sensuri în același domeniu sau în ramuri diferite ale lui*.¹² Existența **polisemiei** la nivelul T_1 nu este însă unanim acceptată, propunându-se tratarea ei fie ca **omonimie**, fie ca „**monosemie plurală**” („**monosemie plurielle**”¹³). La nivelul T_2 , având în vedere extinderile contextual-semantice pe care le admite utilizarea termenilor în texte de circulație largă (dincolo de discursul strict specializat), distanța dintre **termen** și **cuvânt** se diminuează. **Termenul** este privit din perspectiva T_2 ca **semn lingvistic viu** („**signe vivant**”)¹⁴, ca **termen din discurs**¹⁵, sau ca **termen-lexem**¹⁶, dezvoltarea **polisemiei** fiind considerată în acest caz *firească*. *Când termenii trec dincolo de domeniu, în relație cu limba comună, sau cu alte terminologii*, se poate vorbi despre o **polisemie externă**¹⁷. Noile sensuri ale unui termen

reprezentând **polisemia externă** au fost studiate în lingvistica românească sub denumirea de **dinamică semantică**.¹⁸

2. În cele ce urmează, ne-am propus să ilustrăm mecanismul semantic al **polisemiei externe** analizând comportamentul unui termen dintr-un domeniu de mare interes în societățile actuale, INFORMATICA, atât din perspectiva relației cu limba comună, cât și în relația cu alte terminologii (cu care intră în contact prin intermediul mass-media).

Din perspectiva **terminologiei externe**, am considerat ca fiind cele mai reprezentative pentru analiză textele cu grad redus de specializare, sau nespecializate (în domeniul vizat - informatica) așadar, am selectat corpusul făcând apel la arhiva electronică a celor mai cunoscute publicații actuale, reprezentând diverse segmente de presă, pe o perioadă cuprinsă între anul 2004 și octombrie 2007. Au fost evitate publicațiile cu profil informatic (vezi CHIP), care se adresează în primul rând specialiștilor în acest domeniu, tipul de discurs vizat fiind cel de **vulgarizare**, puțin specializat, făcut de specialiști în grade diferite pentru nespecialiști. Termenul informatic care ne-a atras atenția în timpul investigării corpusului, atât din punctul de vedere al frecvenței, cât și al contextelor inedite în care apare și, implicit, al mobilității semantice este ACCESA(RE).

Pentru optimizarea rezultatelor, analiza sintagmatică, la nivelul contextelor, va fi asociată cu analiza paradigmatică, prin raportarea situațiilor întâlnite în presă la definițiile de dicționar.

3. A ACCESA nu este înregistrat în DEX, nici în alte dicționare generale importante¹⁹, iar acolo unde apare înregistrat²⁰, definițiile rămân de cele mai multe ori obscure pentru nespecialist pentru că se face referire la alți termeni informatici care nu sunt definiți în dicționare. Spre exemplu, în definiția propusă în **DCR** (1997) pentru ACCESA se folosesc termenii REȚEA și PROGRAM (vezi nota 20). Pentru ca definiția să fie accesibilă ar trebui ca și acești termeni să poată fi regăsiți în dicționar, evident, tot cu sensul lor informatic. În **DCR** (1997) REȚEA nu apare deloc înregistrat, iar PROGRAM este menționat doar cu sensul de „*totalitatea acțiunilor propuse a se îndeplini pentru a ajunge la rezultatul dorit*”, care nu poate fi de ajutor nespecialistului în încercarea de a decoda sensul lui ACCESA. Același lucru poate fi semnalat și în cazul definițiilor oferite pentru ACCESA în **MDN** (2000) sau în **NDU** (2006): în **MDN** REȚEA nu este înregistrat, deși este utilizat în definiția lui ACCESA, iar în **NDU**, pentru APELA²¹ (la care se face referire în definiția lui ACCESA) nu este indicat și sensul informatic.

Dintre dicționarele care înregistrează A ACCESA, majoritatea menționează un sens exclusiv informatic, iar ca origine englezescul TO ACCESS. Există însă și o excepție, NODEX (2001), care-l înregistrează fără marcă de uzaj și fără exemplu de context, ca „*a face funcțional, a folosi*”, fiind deci imposibil de decis dacă sensul este uzual sau specializat informatic. NODEX definește verbul ACCESA ca format în interiorul limbii române prin derivare de la ACCES,

căruia, iarăși, nu-i înregistrează sensul informatic, deși el fusese atestat pentru română încă din 1980 în DLRC²². NODEX nu menționează astfel nimic nici despre sensul informatic, nici despre modelul englezesc al lui ACCESA.

Sensul principal al lui ACCESA rămâne totuși cel specializat informatic (sursa împrumutului fiind, desigur, limba engleză) în sprijinul acestui fapt venind și **analiza sintagmatică**, deoarece de fiecare dată când ACCESA este utilizat într-un alt tip de context decât cel informatic, **caracterul nespecific** poate fi ușor sesizat: „Între ... a iubi electronic și a iubi în stil tradițional, tot ultima variantă rămâne cea viabilă. Dar pentru a o putea ACCESA, Joe va trebui să câștige puncte ca om făcut din carne și sânge.” – **RL**, nr. 2766, 1999 – exemplu citat de R.Zafiu²³ unde ACCESA apare în context „sentimental”, cu sensul de „a ajunge la...”²⁴.

Analiza corpusului demonstrează că ACCESA(RE), pe lângă frecvența mare cu care este actualizat în principalele publicații, dezvoltă o **polisemie** externă complexă²⁵, manifestată atât în relație cu **limba comună 3.1.**, cât și în relație cu **alte terminologii** (în special cea economico-financiară) cu care ajunge în contact tot prin intermediul presei **3.2**. Impunerea noilor sensuri este condiționată de coexistența cu sensul denotativ.

3.1. ACCESA se poate referi atât la *bancă de date, rețea sau program*, dar poate ajunge, prin intermediul limbii comune, în contexte foarte variate, precum: **a. ACCESA = a recepționa** (un post TV) („*Nokia și Motorola, la îndemână: imaginile afișate prin ACCESAREA unui post local tv sunt suficient de clare...*” – **B.N.**, 30.05.2005); **b. ACCESA = a căuta** (pe Internet) („*Gigi Becali, Nicoleta Luciu și Romanita Iovan, cei mai ACCESAȚI români*” – **A.**, nr.4819, 2006); **c. ACCESA = a consulta, a cerceta, a studia, a examina, a se informa asupra** („*Ideal ar fi fost [...] să fi urmat modelul colegilor din Polonia, care întâi au strâns arhivele, împreună cu instrumentele de ACCESARE a arhivelor, respectiv cartotecile, și abia după aceea au început să le studieze*” – **22**, nr.848, 2006 ; „*Peste 1.500 de scriitori români contemporani, ACCESAȚI pe internet. Peste 1.500 de scriitori români contemporani din țară și din diaspora vor avea, începând de astăzi, un site.*” – **A.**, nr. 4854, 2006); **d. ACCESA = a primi, a obține ;(cu regim prepozițional) a putea beneficia de** („*Ce servicii medicale pot ACCESA imigranții*” - **A.**, nr. 5354, 2007); **e. ACCESA = a alege ; a se implica în ; a se încadra la** („*...se pot întrevădea dificultățile financiare prin care vor trece cei care vor ACCESA acest program (Programul 3 al PNCDI-2, intitulat „Idei”)*” – **R.L.**, 12.05.2007) și exemplele pot continua.

Mecanismele care produc astfel de contexte sunt diferite, dar productive în limbă, unele dintre sintagme având șanse de a se impune. În cazul acestui (la origine) termen informatic, contactul cu limba comună dă naștere, în principal, la modificări semantice bazate pe **metaforă 3.1.1.** și, uneori, pe **metonimie 3.1.2.**

3.1.1. De pildă, în exemplul înregistrat mai sus, sub **e.**, dezvoltarea polisemiei se manifestă ca urmare a unui transfer **metaforic**, ACCESA dezvoltând sensurile „a alege”, „a se implica în”, „a se încadra la”, ca urmare a unei analogii: ACCESEZI programul de cercetare (în acest caz *Programul 3 al PNCDI-2, intitulat „Idei”*) așa cum ACCESEZI un program informatic. ACCESA, care în terminologia informatică apare și în contextul *program*, ajunge, prin analogie, să se extindă asupra altor tipuri de program²⁶, extinderea metaforică realizându-se, în acest caz, pe baza rețelei de sensuri a cuvântului polisemantic PROGRAM.

3.1.2. În cazul modificărilor semantice bazate pe **metonimie** avem de-a face cu un caz special, ACCESA determinând, pe baza principiului economiei în exprimare, important în limba comună, un transfer metonimic în cazul cuvintelor cu care intră în context, iar noul context format determină o modificare metonimică în cazul lui ACCESA însuși.

De pildă, în exemplul înregistrat la punctul **c.**, ACCESA determină mai întâi un transfer metonimic în cazul contextului său imediat: de la A ACCESA *site-uri care conțin informații despre scriitori*²⁷ se ajunge, deci, la A ACCESA *scriitori*. Noul context creat produce o modificare metonimică în cazul lui ACCESA însuși, al cărui sens devine din „a intra într-o rețea/într-un program”, așa cum este înregistrat în **DCR**, „a consulta”, „a studia”, „a se informa asupra”.

Analiza de mai sus demonstrează că ACCESA, utilizat în limba uzuală, este condiționat de contextul în care apare, ceea ce explică modificările de sens. *Lexicalizarea* acestui **termen** în contactul cu limba comună (dovadă a acestui fapt fiind polisemia bogată pe care o dezvoltă, ca orice **cuvânt** al limbii), este un argument în plus pentru înregistrarea lui în dicționarele generale.

3.2. Foarte des întâlnit este ACCESA în contexte precum *credit, bani, finanțări, fonduri, card* ș.a, termeni ce aparțin **domeniului economico-financiar**. Deși astfel de construcții apar și în limba engleză²⁸, nu putem afirma cu exactitate că este vorba despre calcuri semantice (împrumuturi de sens din alte limbi), întrucât principalele dicționare generele ale limbii engleze nu menționează nici contextele, nici noile sensuri dezvoltate de ACCESA în relație cu această terminologie. De altfel, tropii care au stat la baza dezvoltării noilor sensuri sunt decodabili și în limba română, analiza corpusului atestând existența unor mecanisme active în interiorul limbii, care stau la baza dezvoltării polisemiei lui ACCESA ca urmare a dinamicii sensurilor.

După părerea noastră, contextele semnalate mai sus au luat naștere printr-o serie de **metonimii**: de la ACCESAREA *sistemului informatic* (cu care sunt prevăzute ATM-urile) prin intermediul cardului s-a ajuns la ACCESAREA *cardului*, de la ACCESAREA *cardului* (pentru a extrage o sumă de bani), s-a ajuns la ACCESAREA *banilor / a sumelor de bani*. Apoi, prin **derivare sinonimică**²⁹ (sinonimie în sens larg) ACCESA ajunge să se folosească în combinații cu

termeni care implică într-un fel sau altul conceptul de *bani*: A ACCESA *finanțări*, ~ *fonduri*, ~ *împrumuturi*, ~ *ajutor financiar*, ~ *credit*, ~ *plăți*, ~ *resurse (europene) ș.a.*³⁰

Când ACCESA apare în contexte aparținând terminologiei economico-financiare, sensurile cu care este actualizat sunt „a obține”, „a primi”, „a intra în posesia”.

4. O primă observație este că majoritatea sensurilor derivate prin metaforă sau metonimie ale acestui termen sunt relativ ușor de decodat, media trăsăturilor semantice definitorii păstrându-se la nivelul vorbitorilor diferiți (specializați sau nu), ceea ce reprezintă o condiție favorabilă pentru impunerea lor în limbă.

Informatizarea este un fenomen care a cuprins într-un ritm alert toate domeniile, așa că ne putem aștepta ca mulți alți termeni informatici pe lângă ACCESA să fie transferați atât în comunicarea obișnuită, cât și altor terminologii.

Prin utilizarea frecventă în texte de circulație largă, adresate vorbitorului obișnuit, termenii specializați pierd caracterul monoreferențial și monosemantic, participând la un proces de lexicalizare, de asimilare în limba comună prin dezvoltarea de noi sensuri, ceea ce solicită o revenire la definițiile din dicționarele generale.

NOTE:

¹ A.Bidu-Vrănceanu 2007.

² În același timp, **terminologie internă** poate desemna și ansamblul de unități (lingvistice sau de alt fel) utilizate efectiv în comunicarea specializată dintr-un anumit domeniu.

³ idem.: 19, 21.

⁴ În lucrările de specialitate se întâlnește și sub numele de **terminologie a nespecialiștilor** (F. Rastier 1995 :62) și **socioterminologie** (F. Gaudin 2003 : 151, 174).

⁵ I.Meyer și K. Mackintosh 2000:201.

⁶ F. Gaudin 2003: 151.

⁷ F. Rastier 1995:45.

⁸ H. Bejoint și Ph.Thoiron 2000:13.

⁹ A. Toma 2006: 332-333.

¹⁰ A. Stoichițoiu-Ichim 2001 –a: 119-120, A.Bidu-Vrănceanu 2007: 113.

¹¹ G.Pană-Dindelegan 1997: 9-10.

¹² A.Bidu-Vrănceanu 2007: 112.

¹³ F. Gaudin 2003: 169, L. Depecker 2002:129-130.

¹⁴ L.Depecker 2002: 21.

¹⁵ H. Bejoint și Ph.Thoiron 2000: 13.

¹⁶ A. Toma 2006: 333.

¹⁷ A.Bidu-Vrănceanu 2007: 112.

¹⁸ A. Bidu-Vrănceanu 1990: 39-34; 1993 : 63-87; 2003 : 291-298 ; A. Stoichițoiu-Ichim 2001-b: 12-14; 2006: 11-17. În lingvistica europeană fenomenul mai este semnalat și sub denumirea de **neologie semantică** (M.F. Mortureux 1997: 117-120), **schimbare de sens** sau **tropi** (V. Nyckees 1998: 105-133; A. Lehmann și F. Martin-Berthet 1998: 78-90), **evoluția sensului** (A. Nicklas-Salminen 2003: 159-165) sau, la modul general, de **conotații** (B. Spillner 1994: 53).

¹⁹ vezi Micul Dicționar Academic (2001-2003), Mic Dicționar al Limbii Române (1992) ș.a.

²⁰ **DCR** (1997) înregistrează ACCESA exclusiv sub marca (inform.) ca „a avea acces”, „a intra într-o rețea, într-un program”; **MDN** (2000) îl înregistrează cu sensurile (exclusiv) informatice „a avea acces” / „a intra într-o rețea, într-un program” / „a obține o instrucțiune din memorie pentru a o executa”; **NODEX** (2001) îl înregistrează neînsoțit de marcă diastratică, fiind imposibil de decis dacă sensurile sunt uzuale sau specializate: „a face funcțional”/ „a folosi”, fără a oferi niciun exemplu de context. **NDU** (2006) înregistrează verbul ACCESA cu sensurile (exclusiv informatice) „a apela date sau informații”/ „a face funcțional” / „a intra într-o rețea, într-un program”.

²¹ APELA și REȚEA nu sunt înregistrate nici în **DEX** cu sens informatic.

²² **DLRC** (1980) înregistrează ACCES cu s.3 (cib.) „proprietate a sistemelor de memorie de a permite înregistrarea și regăsirea informației”.

²³ R. Zafiu 2001: 89.

²⁴ Afirmatia este susținută și de alte exemple, care vor putea fi urmărite în analiza ce urmează.

²⁵ În contextele analizate s-a evitat parafrizarea lui ACCESA prin „a avea acces”, care se potrivește în toate contextele și care ar conduce la concluzia că, de fapt, nu are loc nicio modificare semantică iar polisemia ar fi absentă. Fie exemplele: (1) „Ideal ar fi fost [...] să fi urmat modelul colegilor din Polonia, care întâi au strâns arhivele, împreună cu instrumentele de ACCESARE a arhivelor, respectiv cartotecile, și abia după aceea au început să le studieze...” – **22**, nr.848, 2006 ; (2) „Una din problemele cu care se confruntă IMM-urile este dificultatea cu care ACESEAZĂ finanțări” - **B.N.** 23.03.2005. Comparând (1) ACCESA = (a avea acces) = a consulta, a examina, a cerceta și (2) ACCESA = (a avea acces) = a obține, a primi, a intra în posesia, reiese clar caracterul polisemic al lui ACCESA.

²⁶ ACCESA este înregistrat și în contextul *program de finanțare*, în exemple precum ACCESAREA programului PHARE, SAPARD etc., când intră în contact cu terminologia economico-financiară.

²⁷ Scriitori poate fi utilizat aici și cu sensul metonimic, de operă a scriitorilor.

²⁸ „Rahman promotes the scheme ceaselessly in Europe in his quest to ACCESS MONEY from the EU Microcredit Fund...” – www.renewal.net; „SNB expands bank ACCESS to FUNDS in tough conditions” – www.reuters.com etc.

²⁹ I. Coteanu, 1985: 58-59: „Procedeul constă în asocierea termenului care conține o nouitate cu seria lui semantică”.

³⁰ „Una din problemele cu care se confruntă IMM-urile este dificultatea cu care ACESEAZĂ finanțări” - **B.N.** 23.03.2005; „...Tăriceanu precizând că va depune documentația necesară pentru ACCESAREA Fondului European de Solidaritate...” – **B.N.** 19.07.2005; „o anumită sumă, care ... dă dreptul la ACCESAREA unui împrumut în condiții avantajoase - **B.N.** 26.04.2007 ș.a.

SURSE

- DEX** – Dicționar explicativ al limbii române, ed. a 2-a, coord. Ion Coteanu, Luiza și Mircea Seche, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998.
- DCR** – Dicționar de cuvinte recente, ed. a 2- a, Florica Dimitrescu, Ed. Logos, 1997.
- MDN** – Marele dicționar de neologisme, Marcu Florin, Ed. Saeculum, 2000.
- NDU** – Noul dicționar universal al limbii române, Ioan Oprea, Radu Rodica, Zăstroiu Victoria, 2006.
- NODEX** – Noul dicționar explicativ al limbii române, Ed. Litera Internațional, 2001.
- „22”, săptămânal, București.
- „Adevărul” (A.), săptămânal, București.
- „Banii Noștri” (B.N.), săptămânal, București.
- „Dilema Veche” (D.), săptămânal, București.
- „Jurnalul Național” (J.N.), cotidian, București.
- „România Liberă” (R.L.), cotidian, București.

BIBLIOGRAFIE

- Béjoint, H. și Thoiron Ph. 2000 – *Le sens en terminologie*, Presses Universitaires de Lyon, Lyon.
- Bidu-Vrănceanu, A. 2003 – Dinamica sensurilor cuvintelor românești din 1990 până în 2002, în *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, București, EUB, p.291.
- Bidu-Vrănceanu, A. 2007 – *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte.*, Editura Universității din București.
- Cabré, M. T. 1998 – *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Presses de l'Université d' Ottawa et Armand Colin.
- Coteanu, I. 1985 – *Limba Română Contemporană. Vocabularul*, Ed. Didactică și Pedagogică, București, p. 58-59.
- Gaudin, F. 2003 – *Socioterminologie. Une approche sociolinguistique de la terminologie*, Edition Duculot, Bruxelles.
- Pană Dindelegan G. 1997 – Terminologia stilistică actuală între tradiție și inovație, în *Limbă și literatură*, An XLII, vo. II, p. 5.
- Stoichițiu Ichim, A.2001 – *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică. Influențe. Creativitate*, Ed. ALL, București.
- Stoichițiu Ichim, A.2006 – *Creativitate lexicală în româna actuală*, EUB.
- Toma A. 2006 - De la analiza terminologică lexicală la analiza terminologică discursivă. Un exemplu 'funcție', în *Actele Conferinței Catedrei de limba română* coord. Gabriela Pană Dindelegan, București, EUB, p.329-335.
- Zafiu, R. 2001 – Diversitatea stilistică în româna actuală., (informatica – p. 86-90), EUB.

THE POLYSEMY OF SPECIALIZED TERMS AS DYNAMICS OF SENSES

Abstract

From the perspective of external terminology the evolution (dynamics) of senses as a result of a contact with everyday language or with other terminologies (especially through mass-media) is studied under the name 'external polysemy'. Following the examination of some current publications that represent various segments of the press, over a period of about three years (2004-October 2007), the paper aims at illustrating the semantic mechanism of external polysemy by the analysis of a specialized term belonging to a domain of great interest in nowadays societies: computer science. Sense transformations (starting from the specialized senses) and, consequently, the development of polysemy denote a process of lexicalization and assimilation of the (initially) specialized terms into the everyday language, requiring their recording in general dictionaries.